

สรุปผลการบรรยายแลกเปลี่ยนองค์ความรู้
เรื่อง พิธีสารเบิร์กลีย์ว่าด้วยการสืบสวนสอบสวนโดยใช้ข้อมูลเปิดทางดิจิทัล
(Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations)

วันจันทร์ที่ 25 พฤษภาคม 2569 เวลา 09.30 – 11.30 น.

ณ ห้องประชุม 709 ชั้น 7 สำนักงาน กสม. และการประชุมทางไกลอิเล็กทรอนิกส์ (Zoom Meeting)

1. วัตถุประสงค์ของการบรรยาย

การบรรยายและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีสารเบิร์กลีย์ว่าด้วยการสืบสวนสอบสวนโดยใช้ข้อมูลเปิดทางดิจิทัล (Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations) ครั้งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (OHCHR) มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรของสำนักงาน กสม. เกี่ยวกับการใช้ข้อมูลจากแหล่งเปิด ข้อมูลดิจิทัล และเครื่องมือดิจิทัลประกอบการตรวจสอบข้อเท็จจริงด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นระบบ ถูกต้อง และน่าเชื่อถือ โดยสำนักงาน กสม. อาจนำพิธีสารและเครื่องมือดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการตรวจสอบกรณีทราบการกระทำอันเป็นการปฏิบัติที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และการบังคับให้สูญหาย รวมถึงกรณีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอื่นที่มีข้อมูลดิจิทัลหรือข้อมูลจากแหล่งเปิดเป็นองค์ประกอบ

2. วิทยากร

Mr. Omar Gomez อดีตอัยการพิเศษจากประเทศเม็กซิโกและผู้เชี่ยวชาญด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับ OHCHR และการสืบสวนสอบสวนกรณีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง รวมถึงกรณีการบังคับบุคคลให้สูญหายในประเทศเม็กซิโก

3. สรุปสาระสำคัญของการบรรยาย

3.1 ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของพิธีสารเบิร์กลีย์ฯ

พิธีสารเบิร์กลีย์ฯ เป็นแนวทางสากลที่จัดทำขึ้นเพื่อสนับสนุนการสืบสวนสอบสวนและการตรวจสอบข้อเท็จจริงโดยใช้ข้อมูลเปิดทางดิจิทัล โดยเฉพาะในกรณีการละเมิดกฎหมายสิทธิมนุษยชน กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ และกฎหมายอาญาระหว่างประเทศ พิธีสารดังกล่าวพัฒนาขึ้นโดยอาศัยประสบการณ์และการหารือกับผู้เชี่ยวชาญจากหลายสาขาทั่วโลก และมีความเชื่อมโยงกับมาตรฐานสากลที่เกี่ยวข้อง เช่น Istanbul Protocol, Minnesota Protocol และแนวทางของคณะกรรมการว่าด้วยการบังคับบุคคลให้สูญหาย (Committee on Enforced Disappearances - CED) เพื่อวางหลักการและวิธีการใช้ข้อมูลแบบเปิดทางดิจิทัลให้มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ และสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้

พิธีสารฯ มิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อทดแทนการสืบสวนสอบสวนแบบดั้งเดิม (Traditional Investigation) แต่เป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนการแสวงหา ตรวจสอบ และยืนยันข้อเท็จจริงจากข้อมูลที่เผยแพร่ในพื้นที่สาธารณะบนโลกดิจิทัล ให้สามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ประกอบการตรวจสอบหรือเป็น

พยานหลักฐานในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การทำให้ข้อมูลดิจิทัลสามารถนำไปใช้เป็นพยานหลักฐานหรือข้อมูลประกอบการพิจารณาได้อย่างเหมาะสม (Admissibility) การรักษาความน่าเชื่อถือของข้อมูลและวิธีการตรวจสอบ (Credibility) และการคุ้มครองข้อมูล แหล่งข้อมูล พยาน ผู้เสียหายและผู้ปฏิบัติงาน (Protection) ซึ่งครอบคลุมทั้งการเก็บรักษาพยานหลักฐานดิจิทัล การบันทึกขั้นตอนการดำเนินงาน และการรักษาห่วงโซ่การครอบครองวัตถุพยาน (Chain of Custody) เพื่อรักษาคุณค่าของพยานหลักฐานและลดความเสี่ยงจากการถูกแก้ไขหรือสูญหาย

3.2 แนวคิดและหลักการสำคัญของพินิจสาร

การประยุกต์ใช้พินิจสารเบร์กสกีฯ จำเป็นต้องเข้าใจความหมายของคำสำคัญ ประกอบไปด้วย

- ข้อมูลเปิด (Open Source Information) หมายถึง ข้อมูลที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงได้โดยชอบด้วยกฎหมาย เช่น แผนที่ดิจิทัล ภาพถ่ายดาวเทียม หรือฐานข้อมูลสาธารณะ
- ข้อมูลเปิดทางดิจิทัล (Digital Open Source Information) หมายถึง ข้อมูลเปิดที่ครอบคลุมข้อมูลบนเว็บไซต์และสื่อสังคมออนไลน์
- พยานหลักฐานดิจิทัล (Digital Evidence) หมายถึง ข้อมูลที่สามารถรวบรวม วิเคราะห์ และใช้ประกอบการพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ การทำให้ข้อมูลเปิดกลายเป็นพยานหลักฐาน จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการตรวจสอบและวิเคราะห์ที่เป็นมาตรฐาน มิใช่อาศัยเพียงการค้นพบข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตเพียงอย่างเดียว

พินิจสารฯ กำหนดหลักการนำทางในการปฏิบัติงานไว้ 3 ด้าน ได้แก่ หลักวิชาชีพ (Professional Principles) ซึ่งเน้นความรับผิดชอบ ความเชี่ยวชาญ ความเป็นกลาง และการปฏิบัติตามกฎหมาย หลักด้านวิธีวิทยา (Methodological Principles) ที่ให้ความสำคัญกับความถูกต้องแม่นยำ การเก็บข้อมูลเท่าที่จำเป็น การเก็บรักษาข้อมูล และการออกแบบกระบวนการทำงานโดยคำนึงถึงความปลอดภัยตั้งแต่ต้น และหลักจริยธรรม (Ethical Principles) ที่เน้นการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเป็นอิสระ ความโปร่งใส และการตระหนักถึงผลกระทบต่อบุคคลและชุมชน หลักการทั้งสามด้านนี้ช่วยให้การตรวจสอบข้อเท็จจริงมีความเป็นกลาง โปร่งใส และสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลการตรวจสอบ โดยเฉพาะการปฏิบัติงานของสถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

3.3 กระบวนการสืบสวนสอบสวนจากข้อมูลเปิดทางดิจิทัล

พินิจสารฯ กำหนดวงจรการสืบสวนสอบสวนไว้ 5 ขั้นตอน ประกอบไปด้วย 1) การระบุข้อมูล 2) การรวบรวมข้อมูล 3) การเก็บรักษาพยานหลักฐาน 4) การตรวจสอบยืนยันข้อมูล และ 5) การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งสามารถดำเนินการย้อนกลับหรือทำซ้ำได้ตามความจำเป็น ไม่จำเป็นต้องเป็นลำดับตายตัว

ในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติงานควรเลือกใช้เครื่องมือให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของแต่ละขั้นตอน อาทิ การค้นหาข้อมูลด้วยคำค้นหรือแฮชแท็ก การจัดเก็บหน้าเว็บไซต์พร้อมข้อมูลกำกับ การใช้ภาพถ่ายดาวเทียมหรือแผนที่เพื่อระบุตำแหน่ง การใช้ข้อมูลเงา แสงอาทิตย์ หรือสภาพอากาศเพื่อระบุช่วงเวลาของเหตุการณ์ และการตรวจสอบภาพหรือวิดีโอด้วยการค้นหาภาพย้อนกลับ การแยกเฟรมวิดีโอ หรือการ

ตรวจสอบข้อมูลกำกับไฟล์ (Metadata) โดยพิธีสารฯ มิได้กำหนดให้ใช้เครื่องมือเฉพาะ แต่เน้นให้เลือกเครื่องมือที่สามารถอธิบายวิธีการใช้งานและตรวจสอบผลได้

ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ ได้แก่ การตรวจสอบวิดีโอที่เผยแพร่บนสื่อสังคมออนไลน์ โดยเริ่มจากการเก็บรักษาไฟล์ต้นฉบับ พร้อมข้อมูลประกอบ เช่น URL บัญชีผู้เผยแพร่ และเวลาที่เผยแพร่ จากนั้นตรวจสอบแหล่งที่มา วิเคราะห์ว่าเป็นวิดีโอต้นฉบับหรือมีการเผยแพร่ซ้ำ เปรียบเทียบตำแหน่งกับภาพถ่ายดาวเทียมหรือแผนที่ (Geolocation) ตรวจสอบช่วงเวลาจากสภาพแวดล้อม (Chronolocation) อาทิ ทิศทางเงา สภาพอากาศ และยืนยันผลกับข้อมูลจากแหล่งอิสระก่อนจัดทำข้อสรุป เพื่อให้ผลการตรวจสอบสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้

3.4 ข้อควรคำนึงในการนำพิธีสารฯ ไปใช้

พิธีสารฯ ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยในทุกมิติ ทั้งด้านดิจิทัล กายภาพ และจิตสังคม ผู้ปฏิบัติงานจึงต้องคำนึงถึงการปกป้องอุปกรณ์ ข้อมูล อุปกรณ์ แหล่งข่าว พยาน และตัวตนของผู้ตรวจสอบ รวมถึงควรมีมาตรการลดความเสี่ยงจากการเข้าถึงข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต ในขณะเดียวกัน การทำงานกับภาพ วิดีโอ หรือเนื้อหาที่มีความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน จึงจำเป็นต้องตระหนักถึงสัญญาณความเครียดและมีระบบสนับสนุนที่เหมาะสม

นอกจากนี้ พิธีสารฯ ยังเสนอข้อควรทำและข้อควรหลีกเลี่ยง อาทิ การเก็บรักษาข้อมูลและหลักฐานดิจิทัลอย่างปลอดภัย ตรวจสอบข้อกล่าวอ้างจากหลายแหล่ง ใช้ระเบียบวิธีที่ชัดเจนและบันทึกขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ รวมทั้งวางแผนด้านความปลอดภัยก่อนเริ่มการตรวจสอบ อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติงานควรรวบรวมเฉพาะข้อมูลที่จำเป็นต่อการพิสูจน์ข้อเท็จจริง ไม่ควรเก็บข้อมูลเกินความจำเป็นหรือสรุปข้อเท็จจริงจากข้อมูลเพียงแหล่งเดียว โดยเฉพาะข้อมูลที่ยังไม่ได้รับการตรวจสอบความถูกต้อง

4. การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อสังเกตต่อภารกิจของสำนักงาน กสม.

บุคลากรของสำนักงาน กสม. ได้สะท้อนประสบการณ์การตรวจสอบข้อเท็จจริงในหลายประเด็น เช่น กรณีการควบคุมตัวผู้ต้องสงสัยในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมักเกิดขึ้นในสถานที่ปิดและมีข้อจำกัดในการเข้าถึงพยานหลักฐานโดยตรง กรณีคำร้องเกี่ยวกับข้อพิพาทด้านที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่ผู้ร้องอาจมีเพียงภาพถ่าย วิดีโอ หรือข้อมูลพิกัดที่ไม่ชัดเจน ตลอดจนกรณีการใช้ข้อมูลออนไลน์หรือปฏิบัติการด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Operation - IO) ที่อาจกระทบต่อสิทธิมนุษยชนหรือการทำงานของนักปกป้องสิทธิมนุษยชน

ผู้บรรยายให้ข้อเสนอแนะว่า ในกรณีที่เกิดเหตุในสถานที่ปิด เช่น การควบคุมตัว การทรมาน หรือการบังคับบุคคลให้สูญหาย ผู้ตรวจสอบอาจไม่สามารถเข้าถึงภาพถ่าย วิดีโอ หรือพยานหลักฐานโดยตรงจากภายในสถานที่เกิดเหตุได้เสมอไป อย่างไรก็ตาม ยังสามารถใช้การวิเคราะห์รูปแบบของเหตุการณ์จากหลายคำร้องร่วมกัน เช่น ช่วงเวลา สถานที่ หน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของบาดแผล วิธีการปฏิบัติ หรือข้อมูลแวดล้อมอื่น ๆ เพื่อช่วยเชื่อมโยงข้อเท็จจริงและประเมินว่ามีรูปแบบการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกันหรือไม่

ผู้บรรยายเสนอว่า ข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานของรัฐหรือผู้เชี่ยวชาญภาครัฐควรได้รับการตรวจทานกับข้อมูลจากแหล่งอื่นอย่างน้อยสองถึงสามทาง เพื่อให้ข้อค้นพบของสำนักงาน กสม. มีความมั่นคงและเป็นวัตถุวิสัยมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบคำให้การของพยานกับข้อมูลการวางกำลัง จุดตรวจ ภาพถ่ายดาวเทียม แผนที่ดิจิทัล ภาพจากกล้องวงจรปิด หรือข้อมูลแวดล้อมอื่น เพื่อระบุช่องว่างหรือความไม่สอดคล้องของข้อมูลและนำไปสู่การตรวจสอบเพิ่มเติม

สำหรับกรณีข้อพิพาทด้านที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางของพิธีสารเบิร์กลีย์อาจช่วยสนับสนุนการตรวจสอบตำแหน่งพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่ หรือข้อมูลเชิงพื้นที่อื่น โดยใช้แผนที่ดิจิทัล ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม หรือฐานข้อมูลสาธารณะประกอบกับข้อมูลจากผู้ร้องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ การใช้ข้อมูลดังกล่าวควรดำเนินการอย่างระมัดระวัง โดยคำนึงถึงความถูกต้องของพิกัด ความเป็นปัจจุบันของข้อมูล และการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลหรือข้อมูลที่สามารถทำให้ผู้ร้องเรียนตกอยู่ในความเสี่ยง

ในประเด็นปฏิบัติการด้านข้อมูลข่าวสารหรือการโจมตีบนสื่อสังคมออนไลน์ ผู้บรรยายเห็นว่าเครื่องมือข้อมูลเปิดทางดิจิทัลสามารถช่วยตรวจสอบแหล่งที่มา รูปแบบการเผยแพร่ ความเชื่อมโยงของบัญชีผู้ใช้ และลักษณะของข้อมูลที่ถูกผลิตหรือส่งต่อในระบบออนไลน์ได้ อย่างไรก็ดี การตรวจสอบกรณีดังกล่าวต้องอาศัยความรู้ด้านเทคนิคและระเบียบวิธีที่รอบคอบ เพื่อหลีกเลี่ยงการสรุปโดยไม่มีหลักฐานเพียงพอ และเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

5. ข้อเสนอแนะเพื่อการดำเนินงานต่อไป

เพื่อประยุกต์ใช้พิธีสารฯ ในการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำนักงาน กสม. อาจพิจารณา

- จัดตั้งหรือพัฒนากลไกสนับสนุนด้านเทคนิคเฉพาะทางภายในส่วนงานต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและสนับสนุนการตรวจสอบข้อมูลดิจิทัลในกรณีที่มีความซับซ้อน อาทิ กรณีการบังคับบุคคลให้สูญหาย การทรมาน ข้อพิพาทด้านที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ หรือกรณีที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารบนสื่อสังคมออนไลน์

- พัฒนาแนวปฏิบัติภายในหรือคู่มือการใช้ข้อมูลจากแหล่งเปิดในการตรวจสอบข้อเท็จจริง โดยกำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนที่ชัดเจนเกี่ยวกับการรวบรวม การจัดเก็บ การวิเคราะห์ และการใช้ข้อมูลดิจิทัลตลอดจนการบันทึกกระบวนการทำงานและการรักษาห่วงโซ่การครอบครองพยานหลักฐาน (Chain of Custody) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีมาตรฐาน โปร่งใส และสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้

- ส่งเสริมความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรระหว่างประเทศ ภาคประชาสังคม และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีและข้อมูลดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้และพัฒนาแนวทางการใช้ข้อมูลจากแหล่งเปิดให้สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศและบริบทของประเทศไทยต่อไป

กลุ่มงานพันธกรณีและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

สำนักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ

กรกฎาคม 2569